

Verslag Beekwerkplaats de Kleine Beerze

Waterschap de Dommel, 6 december 2017, Vessem

Project Beekherstel en Erfgoed STOWA – RCE | Overland

Aanwezig: breed samengestelde projectgroep met deelnemers vanuit waterschap, beide gemeenten, provincie, Brabants Landschap, gebiedsorganisatie (Huis van de Brabantse Kempen), Landcoöperatie.

1. Excursie

Jan Neefjes bespreekt aan de hand van de 'gouden regels' enkele landschappelijke en cultuurhistorische aandachtspunten bij de huidige concept-deelgebiedsscenario's. Presentatie is bijgevoegd.

Over het algemeen gaat Neefjes daarbij in op de grotere historisch-landschappelijke structuren en de contrasten / overgangen tussen die landschappen. In de excursie is een deel van de aangestipte locaties bezocht en besproken. Het noordelijk deel kon vanwege de afstand niet worden bezocht.

In het gebied bleken een aantal zaken uit gouden regels wellicht toepasbaar.

Aan de zuidrand, bij de brug

- Zuidelijk deel, al eerder ingericht
- Hermeandering is te 'enthousiast' vormgegeven. Hierdoor is de stroomsnelheid te laag. Is cultuurhistorisch, landschappelijk en ook hydrologisch dus minder geslaagd.
- Nu vindt spontane bosopslag plaats. Beheer is gericht op vrijzetten aan 1 kant van de waterloop, zodat openheid behouden blijft.
- Weidsheid van het beekdal is hier goed beleefbaar, zeker aan de westkant. Het vrije zicht wordt tegenwoordig gewaardeerd, maar gaat niet ver terug in de tijd. Vroeger lagen er elzensingels/houtwallen op perceelsranden (zoals nog enigszins te zien is in Spekdonken), die wel regelmatig werden teruggezet.
- Oostelijk deel van het beekdal is deels in gebruik als maisperceel.
- Uitzicht naar het noorden. Bosje bij brug is vrij recent, was vroeger landbouwperceel. Is door wegverlegging afgesneden van perceel verder zuidelijk. Bomen zouden kunnen worden gekapt, of juist hoger opgesnoeid om zicht op het dal te verbeteren.
- Vroegere brug (bij huidige stuw). Dit zou weer een voetgangersbrug kunnen worden. Langs de verdwenen weg staan nog een paar fraaie oude bomen. In het landschap zou je ook willen benadrukken dat hier sprake is van een versmalling van het dal op een punt waar de wegen bij elkaar komen bij de brug.

Beekdalranden, landschapscontrasten

- Vroegere beekdalranden kunnen in 'Dorp aan de Beek' en ook verder noordelijk wellicht weer zichtbaar gemaakt worden. Op vroegere randen staat in twee gevallen een oude solitaire boom, waarschijnlijk overgebleven uit vroegere rand/walbegroeiing die hier ooit lag. Daar kan opnieuw bij worden aangesloten, waardoor beekdal als afzonderlijk landschap weer beter zichtbaar wordt (los van hoe daadwerkelijk inrichting aan beide zijden van deze rand is).
- Ook nieuwe beekloop in lage gebieden onder deze randen kunnen hier voor zorgen.

Dorp aan de beek

- Zie boven. Theo Hendrix vertelde over het idee om bewoners actief te betrekken bij de inrichting van het oostelijk deel van het beekdal, als uitloopgebied van Vessem. Wordt uitgevoerd door Bosch & Slabbers (Rachel ??; afgestudeerd op historie van Akense beekdalen). Vorige week is er een eerste bijeenkomst geweest, met een hoge opkomst. Veel bewonerswensen geïventariseerd: ommetje, honden uitlaten, permacultuur, boomgaard, oude gewassen, toponiemen, bijenteelt. Gemeente wil het historisch landschap gebruiken als inspiratiebron.
- Bij nieuwbouw aan de rand van het beekdal zijn in de jaren '80 aanvankelijk schuttingen en groen aangebracht // aan de beekloop. Zo is het zicht op de beek verdwenen en is een hard rand ontstaan. Bij latere nieuwbouw is groen juist loodrecht op de beek aangelegd, waardoor de oude percelering als het ware is nagebootst. Hendrix wil dit principe voor de inrichting van het gebied verder toepassen. Let wel op dat het verschil tussen beekdal en hoger gelegen gronden zichtbaar blijft.
- Bij de aanleg van de riooloverstort is de oude beekloop gevonden (lag veel meer naar het oosten).

Spekdonken / Brabants Landschap

Roel Dobbelsesteen en Hans Schep vertellen over de plannen voor Spekdonken. Het gebied is al een jaar of 15-20 in beheer bij Brabants Landschap. De oude verkavelingsstructuur is in het verleden versterkt door de aanplant van houtwallen. Dit blijft gehandhaafd. Oude veenputjes en rabatten blijven ook gehandhaafd. De aanleg van een afwateringssloot volgt de oude hoekige verkaveling. Bedoeld om regenwater af te voeren en kwelwater meer ruimte te geven.

Diepte waterloop

Het zou mooi zijn de beek hoger in het landschap te krijgen, en daarmee zichtbaarder te maken. Ron Schippers vertelt dat nieuwe beekloop ongeveer dezelfde diepte krijgt als nu. Dat is nodig om de leemlaag te doorgraven, zodat dieper kwelwater de beek kan bereiken. Dat is nodig voor de waterkwaliteit en bijbehorende KRW-doelsoorten. Ondiepe kwelwaterstromen zijn te verontreinigd.

Molenbroek

- Niet bezocht. Eric Schellekens vertelt dat juist voor dat gebied de grootste (bestuurlijke) keuze voorligt: oude beekloop als hoofdloop herstellen (en nieuwe neventak verwijderen), of toch kiezen voor behoud van de neventak. In het eerste geval wordt de waterafvoer sterk verminderd en kan vernatting van het Molenbroek ontstaan (met mogelijk schade voor de landbouw).
- Jan Neefjes: Hier is de landschappelijke beleefbaarheid van groot belang. Vanuit een open, vlak, onverkaveld en van oorsprong nat gebied wurmt de beek zich door de zandrug heen, die is begroeid met bos. 'Magisch punt.' Contrast handhaven / versterken.
- Diverse deelnemers wezen ook op de oude locatie van de watermolen. De gemeente Oirschot overweegt om de plek beleefbaar te maken. Het gaat dan om het hele landschap (samenkomst van wegen, brug, bouwwerken). Er zijn ideeën om de watermolen te herbouwen.

Tips en eye-openers

Aan het eind van de excursie hebben deelnemers tips en eye-openers genoteerd voor zowel het plan als het handboek. Zie bijlage.

2. Verdieping

Aanwezig: Eric Schellekens (waterschap), Hans Schep (Brabants Landschap), Theo Hendrix (gemeente Eersel), Rosie Brader (Bosch & Slabbers), Maartje de Deugd (provincie Brabant), Edwain de Walle (door de gemeente Eersel ingehuurd vanuit Provincie Noord-Brabant), Jan Neefjes & Hans Bleumink

Over het proces / ruimtelijke visie

Het proces is feitelijk gestart met de Eo Wijersprijsvraag, rond 2006. Ook voor dit tijd was er al een duidelijke gebiedsopgave. Met de prijsvraag is eigenlijk voor het hele stroomdal van de Beerze een visie opgesteld, een soort panorama. Daarin zaten belangrijke principes, zoals 'fijnmazig landschap', 'cultuurhistorie', 'duurzaamheid', 'duurzaam watersysteem'. Maar die principes bleken nog te algemeen en te fluïde. Iedereen verstond er wat anders onder. Voor de een betekende het dat de landbouw uit beekdalen moest verdwijnen, voor de ander dat je verantwoorde gewasbeschermingsmiddelen moest gebruiken. Er zijn geen echte gedragen en vastgelegde ruimtelijke keuzes gemaakt vanuit ecologie, waterbeheer, landbouw en/of landschap.

De prijsvraag was gericht op de zogenaamde Robuuste Ecologische Verbinding. Na aanloopproblemen is in 2008 en 2009 gewerkt aan een integraal beekdalbreed plan, waarbij de Kleine Beerze als pilot / voorbeeldproject is opgepakt (Levende Beerze). De 'logica van het landschap' was daarbij een belangrijk uitgangspunt. Was heel ambitieus en beekdalbreed. Er was een kwaliteitsteam dat gevraagd en ongevraagd advies kon uitbrengen, onder meer met Theo Hendrix en Frank van der Steen (provincie). Gedeputeerde Paul Rüpp vond dat onzin en schafte het team al weer vrij snel af.

In 2010 heeft Henk Bleeker de beleidscategorie REV afgeschaft en was er ook geen geld meer.

In 2013-14 zijn gebiedspartijen weer om tafel gegaan, omdat er toch wat moest gebeuren in het gebied. Er is toen een samenwerkingsovereenkomst (SOK) gesloten. Dit was sectoraal ingestoken: elke partij was verantwoordelijk voor zijn eigen onderdelen en doelen; er was geen integrale (gebieds)visie. Dat bleek toch

een gemis. Om plannen op elkaar af te stemmen is in 2016 alsnog een visie opgesteld voor het beekdaltraject.

Zou een brede stroomgebiedsvisie, zoals bij de Drentsche Aa, met ruimtelijke keuzes en accenten, een uitkomst zijn geweest voor de planvorming in dit traject van de Kleine Beerze? Had je dan andere keuzes gemaakt voor dit traject?

Theo Hendriks: Planvorming en uitwerking is weer sectoraal verdeeld, maar partijen passen hier een mouw aan door afstemming en door uit te gaan van die visie. Een grote gebiedsvisie met zonering zou hier ongewenst zijn. Het idee is juist om waarden te integreren.

Eric Schellekens: Het zou wel goed zijn als integrale gebiedsdoelen ook op hoger niveau verder waren uitgewerkt. Dit is bij Grote Beerze meer het geval, maar de gebiedsvisie is inmiddels verouderd (>10 jaar oud). Bij de SOK is vooral gewerkt met opdrachten met een deadline en concrete doelen, die het moeilijker maken de geest van een overstijgende visie te volgen. En uiteraard zijn er de praktische knelpunten zoals de grondposities.

Eric: bij een project heb je te maken met de driehoek tijd, kwaliteit en geld. Als tijd en geld beperkt zijn, zoals in dit project, heeft dat gevolgen voor de kwaliteit.

Enkele gedeelde opvattingen:

- 'Zorg dat het beekherstel breed wordt aangepakt'
- 'Zie de opgave als gebiedsontwikkeling' i.p.v. sectorale opgave
- Historische landschap is de basis, maar moet niet als hard uitgangspunt genomen worden. Afwegingen zijn belangrijk.

Afwegingen / expliciteren keuzes

In het handboek zou je aandacht moeten besteden aan het expliciteren van keuzes. Hoe doe je dat? Hoe weeg je belangen af?

- 'Maak referentie-periode expliciet'. Hoeft niet alleen maar situatie 1850 te zijn. Dit kan ook weer aanleiding zijn om over een grotere lengte van beekdal te kijken. Dan kan je verschillende referenties kiezen, maar ook verschillende afwegingen met ecologie, hydrologie, of andere belangen.
- 'Zorg dat je weet wat er ooit is geweest', hoe beek en beekdal zijn ontstaan, wat er landschappelijk waardevol is.
- Deel deze informatie met alle betrokkenen; ook bewoners en agrariërs
- Het historische landschap was een functioneel agrarisch landschap. Denk na over de vraag hoe je het toekomstige landschap ook functioneel kan inzetten.

Over de Gouden Regels

Zijn ze nuttig, zijn ze goed geformuleerd? Zijn het geen open deuren?

- Het zijn open deuren voor mensen die landschap al goed kennen en begrijpen. Stel ze zo op dat mensen die in gebied wonen ze begrijpen;
- Ze zijn nog abstract, en winnen aan waarde door ze te concretiseren met voorbeelden.
- Ze zijn bruikbaar voor mensen die hieraan willen werken maar er in projecten of hun opdrachten niet de ruimte voor krijgen. Het helpt ze hun werkwijze te verdedigen
- Er kan naar verwezen worden in de projectmethodiek
- Er zijn projecten die meer sec door het waterschap worden uitgevoerd, met alleen ecooloog en hydroloog. Die zou je hier op willen wijzen.

Andere aandachtspunten voor handboek

- Motivatie: We zijn bezig gebieden voor vele tientallen jaren opnieuw in te richten. Dan moet je een integraal plan hebben.
- Laat afwegingen zien. Laat zien dat die niet altijd makkelijk of eenduidig zijn. Geef handvaten voor hoe je zaken kunt afwegen (tijdshorizon, strategie voor omgang met erfgoed (je hoeft het niet altijd te herstellen of te behouden), afweging met andere belangen, ruimtelijke keuzes).

- Doe ook een handreiking naar het beheer. Denk na of het uiteindelijke beeld natuurlijk of cultureel moet zijn (is ook van belang voor gouden-regels). In de praktijk ziet een landschap er na 10 jaar vaak heel anders uit dan was gedacht. Concretiseer de beheersmaatregelen en het landschappelijke beeld. Vaak wordt er veel gevraagd en is er maar een hele magere portemonnee.
- Timing is belangrijk. Wanneer neem je erfgoed en landschap mee in project? Eric: Kan het beste bij projectopdracht. Voor het aspect duurzame energie is nu een convenant opgesteld, dat stelt dat je bij elk project in de opdrachtbeschrijving aan dat aspect aandacht moet geven. In het verleden gebeurde dat vaak helemaal niet of pas laat, waardoor je in de praktijk veel kansen mistte. Zo verplicht je projectleiders die dat niet van nature doen, om daar rekening mee te houden.
- Opdrachtgeverschap. Theo Hendrix is een voorbeeld van een (gemeentelijke) projectleider die geregeld landschapsarchitecten inschakelt. Dit is niet gebruikelijk. Bij waterschappen worden ook geregeld landschappers ingezet, maar dit loopt over het algemeen via een bredere opdracht, waarin in eerste instantie vooral technische en ecologische kennis wordt ingekocht. De landschapper heeft dan vooral een meer ontwerpende opdracht, en veel minder een analyserende. Theo Hendrix heeft de ervaring dat goede landschapsbureaus met een vergelijkbare landschappelijk-historische analyse komen. De ontwerp oplossingen verschillen uiteraard.

Bijlage: Tips en eye-openers deelnemers excursie

Tips voor de invulling van het handboek

Belang van erfgoed / waaromvraag

- Beekherstel is foute term. Gaat om beekdalontwikkeling.
- Erfgoed kan je maar 1 x bewaren. Dus zo veel mogelijk integreren in nieuw project als blikvanger.
- Toevoegen: waarom is erfgoed belangrijk voor een inwoner?
- Leg koppeling met recreatie en bewoners.
- Werk aan het begrip van het beekdallandschap. A-biotiek, bodem, geomorfologie, landschapsrelicten combineren.

Voorbeelden / concretiseren

- Gouden regels illustreren met voorbeelden. Persoonlijk vond ik het in het veld lastig om die vertaling te zien.
- Concrete voorbeelden blijven noemen. Maakt het vatbaar
- Er zijn misschien te veel gouden regels
- Benoem cultuurhistorische elementen in het beekdal

Doelgroep

- Voor deskundigen zijn de gouden regels niet nodig. Wel voor anderen. Ga dan ook in op de vraag: wat is erfgoed?
- Gebruikte termen over landschap en erfgoed zijn voor bewoners niet altijd duidelijk. Vraagt om uitleg
- Toevoegen: waarom is erfgoed belangrijk voor een inwoner?
- En: tot hoe ver in de tijd ga je terug. Dit is altijd de eerste vraag van mensen in een gebied.
- Laat de gouden regels herschrijven door een buitenstaander. Kort en onderscheidend. Nu wat vaag en zo abstract dat het niet meer aanspreekt.

Over afweging en ontwerp

- Hoe leg je de link tussen type beekdal en hoe je herontwerpt. Geef voorbeelden.
- Het gaat niet alleen om erfgoed. Vermeng het met huidige waarden
- En: tot hoe ver in de tijd ga je terug. Dit is altijd de eerste vraag van mensen in een gebied.
- Naar welke tijd ga je terug?
- Besteed aandacht aan afwegingskader. Functionaliteit en realiteit. Afweging. Is niet star.
- Denk ook aan recreatieve mogelijkheden.
- Cultuurhistorie vermengen met huidige waarden
- Recreatieve routes en cult. hist. waarden goed combineren
- Kijk naar mogelijkheden, niet naar onmogelijkheden.
- Balans blijven zoeken tussen belangen. Landschap is altijd de basis.
- Zorg voor een evenwichtige samenhang van de doelen in een gebied
- Zoek naar nieuwe functies voor cultuurhistorische waarden, zoals bijvoorbeeld bij watermolen.

Tips, eye-openers bij het landschap / het project

Proces en afweging

- Werk vanuit het bestaande, zodat het project niet nog meer vertraagt
- Balans blijven zoeken tussen belangen. Landschap is de basis.
- Zorg voor een evenwichtige samenhang van de doelen in een gebied
- Erfgoed is niet een star onderwerp, maar onderdeel van afweging en ontwerp.

Concrete landschappelijke tips en eye-openers

- Ga in het veld kijken
- Je kunt het ook abstracter bekijken: door vanuit historische landschappen en vlakken te kijken en niet door naar daadwerkelijke oude situatie terug te gaan.
- Houd oog voor details.
- Verder kijken, naar het hele beekdal. En niet alleen naar beekloop en wateropgave.
- Anders leren kijken.
- Leerpunt: Als leek: het gaat om veel meer dan archeologie en de zichtbare zaken. Een boom in een weiland is al een aanwijzing van het oude historische landschap.
- Aansluiten bij historische verkavelingspatronen of elementen
- Herstel historische laagtes langs beek zo veel mogelijk. Ook goed voor wateropgaven. Vrijkomende grond elders gebruiken.
- Mooi verhaal: plek van d'n Apenboer (bij knuppelpad). Mooie historische verhalen benutten.

Bewonersparticipatie

- Betrek bewoners bij het project. Zie uitloopgebied Vessem.
- Bevestiging dat erfgoed ook een goede ingang is om inwoners meer bewust te maken van het landschap waarin ze wonen en hoe dat ontstaan is.